

Nr 27.

Av herr **Andersson, Karl, m. fl.**, angående förstatligande av de svenska gat- och kantstensindustrierna.

Den svenska gatstensindustrien är en jämförelsevis ung näringsgren. Den började i slutet av 1870-talet och bedrevs under de första årtiondena såsom hantverk. Denna industri utvecklades emellertid hastigt och hade omkring sekelskiftet blivit en — framför allt för Bohuslän — betydande näringsgren. Den inriktades redan från början på export och det var huvudsakligast våra sydliga grannländer, Danmark och Tyskland, som voro köpare av stenen. Så småningom inarbetades gatstenen även på den svenska marknaden.

Från sekelskiftet fram till första världskriget hade denna industri en mycket hastig utveckling och fick avsättning för sina produkter även i så avlägsna länder som Cuba och Argentina. Efter en av kriget 1914—1918 förorsakad stagnation utvecklades gatstensindustrien på nytt och hade vid slutet av 1920-talet sin hittills högsta sysselsättning. Vid denna tidpunkt sysselsattes cirka 7 000 arbetare inom den svenska gatstensindustrien. Utöver det att den svenska marknadens behov av gatsten tillfredsställdes uppgick exporten av dylik sten under åren 1927—1930 till i medeltal 793 443 ton till ett värde av 15 å 16 miljoner kronor per år.

Under år 1931 inträdde en svårartad kris inom den svenska gat- och kantstensindustrien, som förorsakade omfattande ekonomiska svårigheter för såväl de inom denna industri anställda som för de kommuner där industrien var belägen. Exporten under 1931 minskades till omkring hälften av den förutvarande och under åren fram till världskriget sjönk exporten ytterligare. På grund av de svårigheter som härigenom uppstodo ansågo sig statsmakterna nödsakade att ingripa och bringa hjälp. Det anordnades reservarbeten av olika slag för att bereda sysselsättning åt de arbetslösa stenarbetarna och även andra hjälpåtgärder prövades för att avhjälpa nöden och lindra svårigheterna. Bland de hjälpformer, som härvid bl. a. kommit till användning och vilka även betraktats som en av de mest effektiva för såväl de arbetslösa stenarbetarna som för industrien, ha varit de statliga stenbeställningarna.

Under de gångna åren ha de statliga stenbeställningarna uppgått till sammanlagt cirka 37,5 miljoner kronor. Vid sidan härav ha arbetsgivarna på den öppna marknaden haft egna beställningar såväl för export som för hemmamarknaden. Några exakta siffror kunna inte angivas för omfatt-

ningen av verksamheten på den fria marknaden. Det kan dock konstateras, att dessa egna beställningar endast utgjort en mindre del av hela produktionen och att de statliga stenbeställningarna under dessa år varit det väsentligaste. Genom dessa statliga beställningar har det kunnat beredas sysselsättning åt en viss del av stenarbetarna, framför allt de äldre och mera bofasta.

Statsbeställningarna utnyttjades under ett antal år på så sätt, att arbetarna fingo sysselsättas under viss del av året med tillverkning av gatsten. Under andra delar av året, framför allt under sommarmånaderna, sökte man överföra stenarbetarna till andra arbetsområden, varunder arbetet med de statliga stenbeställningarna inskränktes till det minsta möjliga. Under vissa år användes jämväl systemet med förtjänstbegränsning, varvid den enskilde arbetaren icke fick intjäna mer än vissa bestämda belopp exempelvis 130 kronor per månad för familjeförsörjare och 100 kronor för icke familjeförsörjare.

Under senare år och framför allt under krigsåren har antalet arbetare, som fått beredas arbete med tillverkning av sten för statens räkning, starkt beskurits. För närvarande är det endast äldre stenhuggare, som på grund av ålder, lyte eller särskilt ömmande skäl icke lämpligen kunna sändas ut på andra arbeten, som arbeta inom gatstensindustrin. Härigenom har denna stenhuggarkår skurits ner till att omfatta endast cirka 1 000 man av de 7 000, som före krisen 1931 hade anställning och utkomst inom denna industri.

De statliga stenbeställningarna ha fördelats på de olika arbetsgivarna i proportion till deras storleksordning och med hänsyn tagen till föreliggande omständigheter i övrigt. Därjämte ha priserna för den inköpta stenen baserats på de vid varje tidpunkt gällande kollektivavtalen som förelegat mellan vederbörande arbetsgivare och arbetare. De rådande förhållandena inom stenindustrin ha emellertid medfört, att arbetarnas löner ligga onormalt lågt. Inkomsterna för år 1943 uppgingo i genomsnitt för samtliga gatstensindustriens arbetare till 1 915 kronor. Arbetarparten har icke haft möjlighet att öva något effektivt inflytande på lönesättningen vid de lönerörelser, som förts under denna period. Som exempel härpå kan anföras, att för storgatstenen, som tidigare under normala förhållanden har utgjort den huvudsakliga produktionen, har inte erhållits mer än 5 % löneökning sedan år 1930. Vissa justeringar ha däremot ägt rum beträffande ackordspriserna för smågatsten, men dessa höjningar ha icke ens tillnärmelsevis kompenserat de ökade kraven i fråga om denna stens kvalitet, som gjort sig gällande under det senaste årtiondet.

Arbetsgivarna ha även sökt utnyttja läget inom gatstensindustrin på ett för övriga arbetargrupper oförmånligt sätt. Det torde nämligen stå klart för alla, att de statliga stenbeställningarna till stor del utgöra en social

hjälpform och att konfliktåtgärder här icke gärna kunna komma i fråga. Under senare år ha emellertid arbetsgivarna framfört krav om att sammanföra löneavtalen inom gatstensindustrin till ett gemensamt avtal för jämväl stor- och finstensindustrierna. Om således arbetarna inom de sistnämnda industrierna ha varslat om stridsåtgärder för att förbättra sina löner, så ha arbetsgivarna hotat med lockout även för gatstensindustriens arbetare. Detta har lett till att industrien inte endast lyckats hålla nere lönerna inom gatstensproduktionen utan även använt sig av nödläget inom denna industri för att försöka hålla nere löneläget även för arbetarna inom vissa av de övriga delarna av stenindustrin, som icke haft någon direkt beröring av gatstensindustriens svårigheter.

Dessa förhållanden jämte vissa andra omständigheter ha lett till att det på allvar bör övervägas huruvida det från statsmakternas sida icke lämpligen kan ordnas på ett för gatstensindustriens arbetare bättre sätt i fråga om försörjningsmöjligheterna. Det kan konstateras, att som det ser ut inom denna industri för närvarande, borde det vara möjligt att genom rationalisering och sanering åstadkomma drägligare förhållanden för de anställda utan att den färdiga produkten därigenom skulle behöva öka i pris. Genom 1937 års granitutredning och även genom andra undersökningar har det klarlagts, att arbetsgivarna inom stenindustrin helt planlöst inköpt och arrenderat bergområden inom de olika stenkommunerna. På grund härav bedrivs en i hög grad splittrad verksamhet med därav följande fördyrande administrations- och andra omkostnader för företagen.

Som exempel kan anföras att i Bohuslän bedriva följande firmor tillverkning av gatsten inom de olika stenkommunerna med här nedan angivet antal arbetare:

Brastad.

Skandinaviska Granit AB	98	man
A. K. Fernströms Granitindustrier	45	»
Granit AB C. A. Kullgrens Enka	9	»
AB Förenade Granitindustrier	54	»
A. V. Lundqvist	13	»
	<hr/>	
	Summa	219 man

Bro.

Skandinaviska Granit AB	50	man
A. K. Fernströms Granitindustrier	20	»
Granit AB Kullgrens Enka	21	»
AB Förenade Granitindustrier	17	»
	<hr/>	
	Summa	108 man

Lyse.

Skandinaviska Granit AB	17	man
Granit AB C. A. Kullgrens Enka	20	»
AB Förenade Granitindustrier	31	»
Vilhelm Andersson	39	»

Summa 107 man

Askum.

Skandinaviska Granit AB	16	man
Bohusläns Kooperativa Stenindustri	10	»
Ahl & Fredrikssons Stenhuggeri	4	»
Eliasson & Johansson	9	»

Summa 39 man

Tossene.

Karl O. Mattssons Stenhuggeri	22	man
AB Lysekils Stenindustri	20	»
AB Bohusläns Stenförädling	6	»
Hunnebostrands Kooperativa Stenindustri	6	»
Bohusläns Kooperativa Stenindustri	4	»

Summa 58 man

Skee.

AB Förenade Granitindustrier	39	man
N. S. Beer & Co	53	»
AB Bohuslänska Granitkompaniet	12	»
Bohusläns Kooperativa Stenindustri	6	»

Summa 110 man

Av här anförda uppgifter framgår hur gatstensindustrien är splittrad på ett flertal firmor inom de olika kommunerna. Vid de statliga stenbeställningarna sysselsättas numera endast omkring 1 000 arbetare, men det är inte mindre än 15 olika firmor engagerade för denna verksamhet. Om hela denna industri koncentrerades till ett enhetligt företag, som bedrev verksamhet i respektive kommuner, så skulle betydande besparingar kunna genomföras. Arbetsledare och förvaltningspersonal kunde väsentligt nedbringas, upplags- och utlastningsplatserna kunde centraliseras och de maskinella anordningarna kunde utnyttjas på ett helt annat sätt än vad som nu är möjligt. Detta kunde bidra till bättre och rationellare driftmetoder och de anställda inom industrien kunde beredas bättre försörjningsmöjligheter utan att detta behövde bidra till högre produktpriser. Vad som här anförts rörande gatstensindustrien gäller i ungefär motsvarande grad även för kantstensindustrien.

Det förefinnes dock knappast några större förhoppningar om att den nuvarande splittrade verksamheten inom dessa industrigrenar skall kunna samordnas och rationaliseras på ett tillfredsställande sätt av de nuvarande intressenterna inom dessa industrier. Därför förmäna vi, att om en omfattande modernisering och en därav följande uppryckning inom gat- och kantstensindustrierna skall bli möjlig, så måste staten ingripa och dirigera verksamheten på ett helt annat sätt än vad hittills varit fallet. Vi anse därför, att det snarast möjligt bör företagas en förutsättningslös utredning angående möjligheterna av ett förstatligande av gat- och kantstensindustrierna i landet. Tidpunkten för en sådan utredning synes oss nu vara särskilt lämplig. Denna industri befinner sig för närvarande på grund av förhållandena ute i världen i ett svårt läge. Vi äro emellertid övertygade om att dessa industrier under en rationell och enhetlig ledning skulle kunna byggas upp på ett tillfredsställande sätt och inom en snar framtid åter göra sig gällande på världsmarknaden.

Ett förstatligande av dessa industrier ligger även i linje med förstatligandet av det svenska vägväsendet, som nyligen genomförts. Det hela bör kunna samordnas på sådant sätt, att staten själv ombesörjer tillverkningen av den sten, som är erforderlig för det svenska vägväsendet. Ända sedan år 1931 har ju staten för övrigt till huvudsaklig del finansierat den gatstensindustri, som bedrivits. Under de två senaste åren har den inhemska förbrukningen av gatsten varit större än tillverkningen under samma tid. Om transportsvårigheterna inte gjort sig gällande torde efterfrågan varit betydligt större. Vi äro förvissade om att detta ökade förtroende för gatstenen kommer att stegras på såväl hemmamarknaden som exportmarknaden, när freden inträder och världen åter kommer i ett mera normalt läge. Det borde enligt vår mening föreligga de bästa förutsättningar att staten genom sina egna organ även skulle kunna på effektivt sätt tillvarata alla de exportmöjligheter, som yppa sig, och på så sätt till fullo utnyttja de värden, som finnas i våra svenska bergtillgångar.

Med hänvisning till det nu anförda få vi hemställa,

att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om en allsidig utredning om förstatligande av de svenska gat- och kantstensindustrierna samt att snarast möjligt föreläggas riksdagen de förslag till åtgärder, som utredningen föranleder.

Stockholm den 17 januari 1945.

Karl H. Andersson.

Gustaf Karlsson.

Oscar E. Mattsson.